

DAVİD BARZANAYA'NIN YALANCI İSA ŞİİRİNİN İÇERİK ÇÖZÜMÜ VE MOR BASELIUS'UN LAWİJ'İ İLE MUKAYESESİ

Veysel BAŞÇI

Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

veyselbasci77@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-1525-0355>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 18/08/2024

Accepted / Kabul Tarihi: 06/12/2024

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1535176>

David Barzanaya'nın Yalancı İsa Şiirinin İçerik Çözümü ve Mor Baselius'un Lawij'i İle Mukayesesi

Öz

David Barzanaya 19. yy'da yaşamış bir Süryani/Keldani şairidir. Şiirleri arasında iki uzun Kürtçe şiir(i) de vardır. Bu şiirler Doğu Süryani hattıyla (Madnhāyā) Kürtçenin Kurmancî diyalektiğinde yazılmış gerşuni-lerdir. Bunlardan *Yalancı İsa-Deccal* başlığını taşıyan ve toplam 26 dörtlükten oluşan şiiri, eskatoloji temelli bir şiirdir ve şair bu şiirinde, bireysel ve toplumsal diskurda karşılaştığı umutsuzluğu ve yaşadığı felaketleri *Deccal*, umudu ve kurtuluşu da *İsa Mesih* ile sembolize etmiş, şiirinde bu imgeleri, eskatolojik ve milenyumcu inanç çerçevesinde, düalistik bir mantıkla kullanmıştır. Şiirin duygu çağrışımında ise gelecek zaman ile hâl birlikte işlenmiş, devrin sosyal ve siyasal eleştirilerine de sahip olduğundan, bizzat şairi tarafından “efkâr-ı umumî-yenin dikkatine” sunulmuştur. Bu çalışmada, kavramsal çerçeve ve semantik yönleriyle birlikte incelenen şiirin, 18. yy'da yaşamış Turabdin-Gozarto (Midyat-Cizre) Baş Metropolti Mor Baselius Şem'un'un Kürtçe *Lawij*'iyle içerik açısından benzerlikler taşıdığı, her iki eserinde eskatolojiye dayalı olduğu ancak içerisinde ince göndermelerin bulunduğu bir şikâyetname türü olduğu saptanmıştır. Ayrıca mezkûr *Lawij*'in özellikle Kürtçe konuşan Süryani/Keldani edipleri arasında, “edebî bir üslup ve gelenek” olarak kullanıldığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe, Gerşuni, Baselius, Barzanaya, Lawij

Content Analysis of Dawed Barzanaya's Poem False Jesus-Antichrist And Its Comparison With Lawij of Mōr Basili

Abstract

David Barzanaya is an Assyrian/Chaldean poet who lived in the 19th century. Among his poems, there are also two long Kurdish poems. These poems are garshuni's written in the Kurmancî dialect of Kurdish in the Eastern Syriac script (Madnhāyā). It is a poem titled Liar Jesus-Antichrist, consisting of a total of 26 quatrains, and is based on eschatology. In this poem, the poet symbolized the despair he encountered and the disasters he experienced in individual and social discourse with the Antichrist, and hope and salvation with Jesus Christ, and used these images in his poem with a dualistic logic within the framework of eschatological and millenarian beliefs. In the emotional connotation of his poem, future tense and present are used together. In addition, this poem includes social and political criticism of the period, so it is a poem brought to the attention of the public by the poet himself. In this article, the conceptual framework and semantic aspects of the poem have been examined together, and it has been seen that this poem has similarities in terms of content with the Kurdish Lawij of Mōr Basiliōs Shim'ûn, Chief Metropolitan of Turabdin-Gōzarto (Midyat-Jizre), he lived in the 18th century, and it has been proven that both of his works are of similar genres. Likewise, it has been determined that the aforementioned Lawij was used as a “literary style and tradition” among the Kurdish-speaking Assyrian/Chaldean scholars.

Keywords: Kurdish, Garshuni, Basilius, Barzanaya, Lawij

GİRİŞ

Lirik edebiyatın alt türlerinden olan şekvâiyye (complaint), *şekve* kelimesinden türetilmiş olup *şikâyet*, *yakınma* ve *söylenme* anlamlarına gelir. Edebî bir ıstılah olarak da şairin bireysel ve toplumsal diskurda karşılaştığı umutsuzluk, yenilgi, mahrumiyet vs. karşısında üzüntüsünü, çektiği acıları, yaşadığı kötü durumu tasvir için dillendirdiği ve onunla adalet talebinde bulunduğu şiir ya da edebî metinlere verilen isimdir.¹ Doğu-Batı edebiyatlarında örneğine sıklıkla rastlanılan bu edebî tür, insan psikolojisiyle de yakından alakalıdır zira her insanda içgüdüsel bir yakınma eğilimi vardır. Şekvâiyyelerin genel bir tasnifle edebî yahut sanatsal metinlerde bireysel, politik, felsefî, teolojik, mistik ve sosyal temalı örnekleri söz konusudur. 18. yy öncesinde Doğu şiirinde yazılmış şekvâiyyeler daha ziyade bireysel, felsefî ve mistik iken mezkûr yüzyıldan sonraki dönemlerde yazılan/söylenen şekvâiyyeler ise sosyal ve siyasal yozlaşmanın getirdiği etkenlerle birlikte, sosyo-kültürel veya sosyo-politik bir içerik kazanmaya başlamıştır.² 18. yy'da teolojik-eskatolojik temelli olup sosyo-kültürel ve sosyo-politik mesajlar da içeren işbu şekvâiyye türü eserlerden birisi de, mezkûr yüzyılda Süryani şiiri ve hattının önemli temsilcilerinden olan, Turabdin-Gozarto (Midyat-Cizre) Mafıryanı³ Mor Basilius II. Şem'un (ö. 1740)'un Cizre (E)mîri Mîr Muhammed b. Mîr Şemseddin Beg'in (ö.1740) huzurunda, Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle irticâlen söylediği *Lawij* adlı manzum anlatıdır. Lawij veya lawij-okuyuculuğu edebî manada bir kaside türü değildir. Daha çok Kürtçenin sözlü edebiyat kanonu içindeki *dengbêjlik* kültürü içerisinde şekillenmiş, sözlü edebiyata dayanan bir anlatı türüdür. Kürtçe'de *lawje*, *lâwbejî* ya da *kilam* da denilen bu edebî formda hem kahramanlık anlatıları hem de lirik özelliklere sıklıkla rastlanır. Kürt sözlü edebiyatında bölgesel olarak değişkenlik gösteren pek çok lawij anlatısı vardır.⁴

Makaleye konu Mor Basilius'a ait lawij ise her biri üç ila altı bend arasında değişen toplam 53 (bazı nüshalarda 52 veya 54) kıtadan müteşekkildir ve söylendiği tarihten sonra Süryani edip ve hattatlar tarafından Süryani hattıyla (gerşuni stiliyle) Kürtçe yazıya aktarılmış, çeşitli tarihlerde de hem Süryani alfabesiyle hem de Arap harfleriyle istinsah edilmek suretiyle çoğaltılmıştır.⁵ Eser bu yönüyle, Kürtçe (Kurmanci) gerşuni metinleri arasında bugüne kadar tespit edilmiş en eski metinlerden kabul edilir.⁶ Basilius'a ait lawij anlatısı, özellikle Süryani/Keldani topluluğun yaşadığı bölgelerde kilise ve kimi edebî divan meclislerinde de icra edilmek suretiyle sözlü olarak da aktarıla gelmiştir ve zamanla, özellikle Kürtçe konuşan Süryaniler arasında bir edebî gelenek de oluşturmuştur.⁷ Mezkûr lawij, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi sade bir ilahî,⁸ ya da bir ağıt yahut ilahî aşk temasıyla söylenmiş bir şiir,⁹ aynı şekilde bir Mîr'in huzurunda söylendiği için salt patronaj kapsamında değerlendirilecek bir methiye de değildir.¹⁰ Sözü edilen lawijin söyleniş sebebi incelendiğinde bu eserin bölgedeki Kürt-Süryani ilişkilerinde, baskı, otorite ve tahakküm kurma çabalarına karşın, azınlık grubun çoğunluğa karşı beslediği sitem dolu hissiyatın istiârî bir dille dışı vurumunu gösteren nüktelere sahip olduğu görülür ki bu açıdan bakıldığında muhteviyat yönüyle bir *şekvâiyye*/*şikâyetnâme* türü olarak da değerlendirilebilir. Lakin eserin kurgusu ve ana mottosu eskatolojik temelli olduğu için teolojik-eskatolojik eser kategorisinde olduğu bilinmelidir. Ancak Kürtçe de *gazin û gazinc* (söylenme-şikâyet) de denilen *lawinc*, *lawij*, *lawje* ve *lawayî* gibi isimlendirmeler, Kürdî-Goranî edebiyatındaki kahramanlık anlatılarından farklı olarak¹¹ yalvarma ve yakarıyla birlikte tanrısal ve insanî söz ve eylemlere bir tür sitem anlamlarına da gelir¹² ki mezkûr lawij'in pek

1 Sima Dad, *Ferheng-i İstilahât-ı Edebî* (Tahran: Morvarid, 1385), 326.

2 Zeynelabidin-i Mu'temen, *Şi'r û Edeb-i Farisî* (Tahran: Zerrin, 1364), 288.

3 Süryanicede üretken anlamına gelen *Mafıryan*, Süryani Ortodoks Kiliselerinde Patrik yetkisine sahip *Baş Metropolit* anlamına gelen bir ruhban rütbesidir. Roma Katolik Kilisesinde *Kardinal*'e, Doğu Süryani Patrikliğinde ise *Katolikos*'a tekabül eder. Bk. Joseph Molitor, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, çev. Celal Kabadayı (İstanbul: Yaba, 2017), 65.

4 Lawjeler hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Kaplan, "Strana Kurdî (Kurmanci): Devera Hekarîyan Wekî Nimûne", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 1, 1/2, Kasım 2015, 158-182.

5 Bk. Ek-1, Ek-3 ve Ek-5.

6 Philip G. Kreyenbroek. "The Lawij of Môr Basiliôs Shim'un: A Kurdish Christian text in Syriac script," *Journal of Kurdish Studies* 1 (1995): 29-53. Kreyenbroek'e göre Lawij'in Berlin Ulusal Kütüphanesinde dört ayrı nüshası daha vardır.

7 Mor Basilius'un Lawij'inden sonra Kürtlerdeki *Lawij-okuyuculuğu* için bk. Celadet Bedir-Xan, "Lawijên Mir Miheme", *Hawar*, (Stenbol: Belkî, 2012), 29/484-486.

8 Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, (İstanbul: Agora, 2013), 1/331.

9 Altan Tan, *Turabdin'den Berriyê'ye*, (İstanbul: Nûbihar, 2013), 393.

10 Yakup Aykaç, *Kürt Mirliklerinde Edebî Patronaj*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 338.

11 Habibullah Tabanî, *Vahdet-i Kovmi-i Kurd û Mad*, (Tahran: Gosterde, 1380), 433-434. Kürdî-Goranî edebiyatında özellikle Kürtçe Şahnamelerden okunan recezlere de yeni yetme anlamına gelen *Lawij*, *lawek* ya da *lawije* denir. Bk. Hejar, *Ferheng-i Kurdî-Farisi*, (Tahran: Suruş, 1389), 786.

12 Ramazan Ergin, "Süryani Dilsel İşaretlerle Yazılmış Kürtçe İlahiler", *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, ed. İ. Özcoşar. (Mardin: MAÜ Yayınları, 2012), 1/419.

çok kıta ve bendinde de, dünyanın gidişatından veryansın edilmiş ve bir tür şikayette bulunulmuştur ve eserde özellikle *quling/turna kuşu*¹³ imgesiyle betimlenmiş olan *zalim kadere* veya *kötülerin muradınca dönen dünya hayatına* karşı inceden inceye bazı itirazların olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kalıp ve tür açısından değil, içeriğinde ince bir takım şikâyet ve itirazların olması hasabıyla bir şekvâiyye türü olarak değerlendirilebilir. Zira mezkûr lawijin alt metninde, Mor Baselius'un Turabdin ve doğduğu köy olan Beth-Men'am'daki (Bamin'im/Banimê) kimi yerel-feodal güçlerle yaşadığı sıkıntılı durumdan kaynaklı yakarıları, itirazları ve dahi Mîr'in huzurunda kendisi de dâhil herkesi tövbe ve istiğfara daveti söz konusudur. Dahası bu dinî-edebî anlatıyı ortaya çıkaran nedenlere bakıldığında da eserin bu yönle ince bir sitem taşıdığı görülecektir. Çünkü Süryani kaynaklarının lawijin söyleniş sebebi ile ilgili aktardıkları bilgilere göre; Mor Baselius, Beth Men'am köyündeki Mafıryanlık Kürsüsü olan Mor Abhay Manastırında ikamet ettiği dönemde, köyün Evdal Ağa adında bir Kürt ağası ve bu ağanın yanında çalışan Süryani bir de kâhyası vardır. Bu kâhya Süryani Kilise kurallarına aykırı şekilde vaftiz sağnıcı yani kirvesi olan Süryani bir kızla evlenmek ister. Kilise tarafından yasaklanmış bu eyleme Mor Baselius tarafından onay verilmez. Bunun üzerine evin kâhyası Evdal Ağa'nın hanımına giderek Kürt geleneklerine göre bir hayli bağlayıcı olan evdeki çocuk beşiğine sığınır ve Hanımağa'nın vicdanına seslenir; 'Ez baxtê derguşa ve ma hun vî karî safî kin' yani sizin şu beşiğinize sığındım ne olur bu işi siz hallediverin diyerek Hanımağa'dan yardım ister. Eşinin de olaya müdahil olmasıyla beraber Evdal Ağa olayın ciddi şekilde takipçisi olur ve Mor Baselius'a baskıyı artırır. Evdal Ağa'nın baskılarına rağmen Mor Baselius bu evliliğe yine onay vermez. Bunun üzerine Mor Baselius, mezkûr ağa tarafından bir mektupla Cizre-Botan (E)mîri Mîr Muhammed Beg'e şikâyet edilir. Mîr hiç görmediği ve tanımadığı Mor Baselius'u cezalandırmak üzere Cizre'ye çağırır. Menkıbevî anlatılara göre Mor Baselius, yardımcısı Metropolit Rızkullah ve Rahip Şmuel'le birlikte Mîr'in huzurunda iken kahve ve ikram edilmiş yemeklerle zehirlenmek istenir ancak mucizevî bir şekilde bu zehirlerden etkilenmez. Bunun üzerine Mîr bir din adamından talep edilmeyeceğini bildiği halde kendisinden seküler temalara sahip manzum bir anlatı ya da kaside okumasını ister. Doğaçlama okunan manzumenin satır aralarında, 'Allah katında mîr, fakir, zengin, yoksul hepsi aynıdır' diyerek ince göndermelerde bulunur. Bu sözleri duyan Mîr duygulanır ve kendisine hürmet ederek çeşitli hediyelerle Mafıryan Mor Baselius'u memleketine uğurlar...¹⁴

Süryani kaynaklarındaki bu son derece yüzeysel anlatıda aslında Mor Baselius, Mîr'in huzurunda sadece ince göndermelerde bulunmamış, dahası istiârî, temsili, teşbîhi ve daha pek çok imgesel kavramla bir şekvâiyye/şikâyet-nâme dile getirmiştir çünkü görüldüğü gibi Kürt Evdal Ağa'nın baskısı altındadır. Ayrıca 54 kıtadan meydana gelen lawijin bu imgesel ve sembolik dilinden bağımsız olarak, kavramsal çerçevesi eksatolojik inanç bağlamından neş'et bir ahir zaman tasviridir ki bu tasvirde de ölümlerin dirilişine, yargı gününe, günahkârların cehennemde çarpılacakları azaba, doğruların ve salihlerin ise cennette sonsuz huzura ereceklerine sıklıkla vurgu yapılmıştır ve makaleye konu Barzanaya'nın şiirinde de aynı noktalara vurgu yapıldığı görülmektedir ki makalede bunların karşılaştırılması yapılacaktır.

Sözlükte¹⁵ "çekmek veya germek" anlamındaki *qraş* (ܩܪܫ) kelimesinden türetilmiş olan gerşuni/garşünî (ܩܪܫܘܢܝܐ) veya karşünî ise Süryani hattıyla yazılmış Arapça metinlere verilmiş bir isimlendirmedir ancak tarihi süreçte Grekçe, Kiptice, Ermence, Kürtçe, Malayalam, Farsça ve Türkçe metinlerin Doğu veya Batı Süryani hattıyla yazılması da gerşuni olarak adlandırılmıştır.¹⁶ Bilinen en eski Kürtçe gerşunilerden birisi yukarıda bahsettiğimiz lawij isimli eserdir ki ilkin 1737'de dillendirilmiş hemen akabinde de yazıya aktarılmıştır.¹⁷ Lawij'den daha eski Kürtçe gerşunilerin varlığına özellikle *Mishafa Reş* ve *Kitaba Cilve* gibi kimi Kürtçe dinî metinlerin bu yazı stiliyle yazıldığına dair bilgiler varsa da bunların gerşuni versiyonları şu ana kadar gün yüzüne çıkarılmamış olup doğrulukları hususunda da şüpheler mevcuttur.¹⁸ Ancak tarihsel süreçte çeşitli el yazması kodeksleri içinde bulunan ve İsa Mesih'in bir ölünün kafatasıyla konuşmasını anlatan *Cumcumo*, *Qevlên Mesihî* ve *Qisseta Yüsif* gibi Kürtçe gerşuni metinlerin içerik olarak çok eski tarihlerdeki anlatılara odaklanmış olması, bu tür metin, ilahî ya da şiirlerin sayısının daha fazla olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Nitekim Bet-Şavoce 1915 yılında Siirt'teki Keldani Kilisesinde çıkartılan yangınla birçok gerşuni el yazmanın yok olduğunu ifade eder¹⁹ ki söz konusu bu gerşuniler içerisinde

13 Lawij ve tercümesi için bk. Celadet Bedir-Xan, "Lawij", *Hawar*, 25/417-421. Mihail Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, (İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları, 2021), 119-137.

14 Barsavm, Efrem. "Mar Baselius Şem'un", *el-Mecellel el-Batrikiyye el-Suryaniyye*, (eş-Hurrussene û fib-Birâyir -Ocak-Şubat), s. 28-30, 1939. Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 17-24.

15 Shimon Khoshaba - Emanuel Youkhana, *Zahrira, Kamusü'l-Arabî-Süryanî*, (Duhok: Metbee'l Nisibin, 2021), 884.

16 Kutlu Akalın – Zafer Duygu, *Süryanî Literatürü*, (Mardin: MAÜ Yayınları 2017), 21.

17 Celadet Bedir-Xan, "Lawij", *Hawar*, 25/417-421.

18 Mishafa Reş ve Kitaba Cilve'nin Süryanice versiyonları hakkında daha geniş bilgi için bk. Mehmet Sait Çakar, *Yezidilik, Tarih ve Metinler; Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, (İstanbul: Vadi, 2007), 225-237.

19 Adday Şêr, *Siirt Vakayinâmesi*, çev. Celal Kabadayı, (İstanbul: Yaba, 2010), 17-18.

hatırı sayılır Kürtçe gerşunilerin olduğunu tahmin etmek zor olmazsa gerek. Bu hususta Molitor'un Amid Piskoposunun evinde çıkan yangınla ilgili de benzer aktarımları söz konusudur.²⁰ Lakin tarih kapsamında Kürtçe gerşunilerin sayısının batılı misyoner ve oryantalistlerin bölgeye gelişiyi yani 18. yy'dan sonra arttığı ve bunlardan bazılarının da gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Kürtleri dilsel, dinsel ve sosyo-kültürel kimlikleri üzerinden tanımak isteyen batılı misyoner ve oryantalistler bölgedeki Süryani kişi ve gruplardan edindikleri birtakım metinleri derleyerek Batı ülkelerine götürmüşlerdir ki götürülen bu eserler arasında önemli sayıda Kürtçe gerşuni de vardır. Bu gerşuniler konu başlıklarına göre, başta şiir ve halk hikayeleri olmak üzere, sözlük ve gramer çalışmaları, Kürtçe-Süryanca ortak deyim ve atasözleri ya da *Nukōšō* da denilen ölü gömme merasimlerinde okunan Kürtçe medarişlerden/ağıtlardan oluşur. Örneğin Berlin Ulusal Müzesi Doğu Yazmaları Carl Eduard Sachau (ö. 1930) koleksiyonunda yer alan ve Kürt edebiyatının klasiklerinden olan Ehmedê Xanî (ö.1707)'nin ölümsüz eseri *Mem û Zîn*'in gerşuni örneği mezkûr oryantalist Sachau adına düzenlenmiş koleksiyonda yer almaktadır.²¹ Sachau koleksiyonu dışında yakın Ortadoğu'nun birçok kilise ve manastırının arşiv ve kütüphanelerinde de Kürtçe gerşuniler mevcuttur. Deyru'l-Zaferan Manastırı Kütüphanesi, Musul Mor Yakub Manastırı Kütüphanesi, Irak Kültür ve Eski Eserler Enstitüsü ile Berlin Ulusal Kütüphanesi Doğu Yazmaları Koleksiyonu, British Library Doğu El Yazmaları Koleksiyonlarında Kürtçe gerşuni metinlerine rastlamak mümkündür.²² Bunlar dışında henüz ulaşılmayı bekleyen ve kişisel arşivlerde tutulan Kürtçe gerşuniler de söz konusudur. Ayrıca Kürtçe gerşuni koleksiyonlarında *Sittiyê Zîn*, *Memê Alan* ve *Mirza Mihemed* gibi Kürt halk hikayelerinin Süryanice çevirilerine de rastlamak mümkündür.²³ Makaleye konu Kürtçe gerşuni şiir ise Musul Mor Yakub Manastırı Dominik Kütüphanesi Süryanice el yazmaları kodeksi, Barzanaya Koleksiyonu ms. 82, pp. 146-149 numarada yer almaktadır. Barzanaya'nın bu koleksiyonunda Süryanice yazılmış 25 uzun şiiri dışında, Kürtçe gerşuni olarak yazılmış iki şiiri de mevcuttur. Bunlardan on dokuz bentten oluşan *kıskançlık ve para sevgisi* adlı şiiri, 2014 yılında Mustafa Dehqan ve Alessandro Mengozzi tarafından bilim dünyasına kazandırılmıştır. *Yalancı İsa* ya da *Deccal* isimli şiiri de 2023 yılında Yaşar Kaplan tarafından yayınlanmıştır. Ancak her iki çalışmada da şiirlerin içeriğinden ziyade yapısal yönlerine odaklanılmış, sadece transkripsiyon ve çevirileri verilmiştir. Ayrıca bu çalışmalardan özellikle Dehqan ve Mengozzi'nin çalışmasında çok ciddi okuma, transkripsiyon ve çeviri hataları yapılmıştır.²⁴

Dolayısıyla bu çalışmada ilkin David Barzanaya'nın hayatı ve şiir üslubuna değinilecek, ardından makaleye konu şiirin yapısal özellikleriyle kavramsal çerçevesi ve semantik yönleri ortaya konacaktır. Ardından Barzanaya'ya ait şiirin Kürtçe transkripsiyonu ile açıklamalı Türkçe çevirisi şiirlerin hece yapısı da göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Barzanaya'ya ait şiirin Mor Basilius'un lawijiyle muhteviyat ve içerik açısından benzeşen kısımları ise lawijin Kürtçe orijinalinden yapılmış Türkçe pasajlardan alıntılarla karşılaştırılacaktır.

20 Joseph Molitor, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, 59.

21 Sachau koleksiyonundaki *Mem û Zîn*'in gerşuni versiyonu için bk. <https://124.im/B8PD70>. Aynı koleksiyonda Kürtçe-Süryanca sözlüklerde mevcuttur. Ayrıca Midyat yöresindeki Kürtçe-Süryanice ortak hikâye ve atasözleri için bk. Gabar Çiyan, *Süryani-Kildani (Asurlar-Aşuri), Çocuk Tiyatrosu, Kürd Halk Güldürülerinde Asurlar, Tora Abdin'den Atasözler*, (İsveç-Södertälje: Bet-Prasa-Bet Froso Nsibin, 1993), 32-42.

22 İçlerinde makaleye konu Lawij'in 1904 tarihli yazmalarının da yer aldığı sözkonusu gerşunilerle ilgili bk. <https://124.im/D6qzN>. Ayrıca bk. Alessandro Mengozzi. "The History Of Garshuni As A Writing System: Evidence From The Rabbula Codex", *History of the Ancient Near East / Monographs* – X, 297-305; Frederick Mario Fales & Giulia Francesca Grassi (ed.) Italy: Padova, s.a.r.g.o.n. Editrice e Libreria (2010); Amir Harrak. "Syriac and Garshuni Inscriptions of Iraq (Répertoire des Inscriptions Syriaques 2)" *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 2 / I. (2010) 737; Khalid S. Dinno, "The Deir al-Za'faran And Mardin Garshuni Archives", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 17/2, (2014), 195-213; George A. Kiraz, "Note On The Term "Garshunography" *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 17/2, (2014), 195-213, <https://124.im/jKsX>. Ayrıca bk. Yaşar Kaplan, "Exploring Shared Poetic and Stylistic Forms between Kurdish and Syriac". *Kurdish Studies Journal*, 1 / 1-2, (2023), 199-228; Subaşı, Kenan - Direkçi, Lokman. "Wergereke Ji Erebi Bo Fellîhî û Kurdî-Gerşûnî Di Koleksiyona Eduard Sachau De (Çiroka Sed û Şêst û Duyem a Hezar û Yek Şevê)". *Şarkiyat* 13/3 (Aralık 2021), 1034-1057.

23 Hellmut Ritter, *Turoyo: Die Volkssprache Der Syrischen Christen Des Tur'Abdin*, (Beyrut: Orient-Institut der DMG / Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1969), 256-297.

24 Bk. Mustafa Dehqan - Alessandro Mengozzi. "A Kurdish Garshuni Poem by David Barazne (19th Century)", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 17/1, (2014), 53-79; Yaşar Kaplan. "Exploring Shared Poetic and Stylistic Forms between Kurdish and Syriac: Transcription and Translation of a Garshuni Poem by David of Barzane" *Kurdish Studies Journal*, 1 (2023), 199-228. Dehqan ve Mengozzi'ye ait söz konusu makalede *Barzanaya* ismi *Barazne* olarak yazılmıştır. Oysa bu ismin doğru telaffuzu Doğu Süryanca'ya göre *Barzânaya* Batı Süryanca'ya göre *Barzânoyo* olmalıdır. Kürtçe ve Arapça nispet ekleriyle söylenecek olursa da *Barzânî* denmelidir. Aynı şekilde ilgili makalede 'v' olarak gösterilmesi gereken harflerin bir çoğu 'f' olarak gösterilmiş, mısralardaki tamlamaların arasına izafi 'û' sesleri eklenmiş, 'etmek ve yapmak' manasına gelen *bikiin* gibi Kürtçe fiiller *bî kî tîne* şeklinde ayrıştırılarak gösterilmiştir ki bu gibi yanlış ve hatalı tercihler şiirin okunmasını ve anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla şiirin yeniden transkribe ve tercüme edilmesi zorunludur. Kaplan'ın sözkonusu çalışmasında ise bu tür transkripsiyon hataları söz konusu değildir.

1. David Barzanaya'nın Hayatı ve Şiir Üslubu

Süryani/Keldani Keşiş David Barzanaya (1820, ܕܝܘܕ ܒܪܙܢܝܐ, yılında bugün Erbil'e bağlı Zap suyunun kıyısında Gomel(a) Ovasındaki Zibar mıntıkasında yer alan Barzan köyünde dünyaya geldi. Ailesi eskiden demircilik mesleği ile uğraştığından bu bölgede Qardaxe (Demirciler) ailesi olarak tanınmıştır. Behdinan bölgesinin Barzan mıntıkasından olmaları hasebiyle aileye *Barzanî* anlamına gelen Doğu Süryancadaki doğru telaffuzuyla *Barzanaya* denmiştir. Babasının adı Yohannon b. Niysan b. Cercis/Gevegis'dir. 1841 ve 1844 yılları arasında Erbil'in Süryani mahallesi Aynkava'ya yerleşen Barzanaya, burada ilkin bir diyakoz olarak kilise hizmetine girmiştir. 1833-1847 yılları arasında Duhok'a bağlı İmadiyye/Amediyye Piskoposu VI. Mor Yovsef Audo'yla (ö. 1878) birlikte bölge seyahatlerine katılmıştır. Patrik'le birlikte Duhok'a oradan Alqosh ardından da beraber Zaho'ya geçmişlerdir. 1846 yılında beş ay süreyle Zaho'nun Bedare Mahallesinde (Taxê Bedare) ikamet etmiştir. Patrik tarafından 1846 yılında Zibar mıntıkasındaki doğduğu köye yollanmıştır. Zibar'daki Kürtlerin baskısı sonucu ailesiyle birlikte Sapsapa bölgesindeki Xa(r) des'e nakl-i mekân ederek, buradaki Süryani köyü olan *Kanîfellâ*²⁵ köyüne yerleşmek zorunda kalmıştır. Kanîfella köyünde dokuz yıl kalmış ve bu süre zarfında sekiz akrabasını bu cümleden eşini ve 1865'te de hayatta kalan tek oğlu Anton'u kaybetmiştir. Makaleye konu şiirini de bu köydeki ikameti sırasında kaleme almıştır. Musul Dominik Misyoner Okulunda görevli Fransız Peder, Jacques Rhéthoré'nun onun hakkında verdiği bilgilere göre; Barzanaya, 1880 yılında Musul bölgesini kasıp kavuran kıtlık sırasında, Musul'daki Dominik Misyoner Hastanesinde hayatını kaybetmiştir. Rhéthoré'ye göre, son derece yetenekli bir şair ve iyi bir kalem erbabı olan Barzanaya'nın klasik Süryanca on dokuz şiiri, neo Arami Süryaniceyle dört şiiri ve iki de Kürtçe gerşuni şiiri vardır. Şiirleri yaşadığı dönemde ve öldükten sonra bile belli bir popüleriteye sahiptir ve bu şiirlerinden altısı Süryani dilinde söylenmiş şiir mecmuasına (Recueil De Chants Religieux En Langue Chaldéenne) dahil edilerek 1886 yılında Musul'da taş baskı olarak yayınlanmıştır.²⁶

David Barzanaya, geleneksel yedili (Efremî), beşli (Balayî) ve on ikili (Surucî) hece ölçüsüne dayanan Süryani şiirinde,²⁷ yapı bozucu yani gelenek dışı şairler arasında yer alır. Daha ziyade Süryani akrostiş şiirinin öncüsü Abed Yeşu/Abdişu d'Savboyo (ö. 1316) ile Xamis Kardahe (ö. 1350)'nin takipçileri arasında gösterilir. Tema ve muhteviyatta da bu iki şairin derin etkisi altındadır. Ayrıca 19. yy.'da özellikle Doğu Süryanileri arasında Hristiyan kimliğini güçlendirmek için şiirin çok dilli ve çok kültürlü bireylere uygun hale getirilmesi hedefiyle ortaya çıkmış olan ve bir tür *ayin ilahisi* ve mezmurların bestelenmiş biçimi olarak da adlandırılan *Dorekthā / Sougithā* şiirinin en önemli temsilcilerinden kabul edilir.²⁸ Nusaybin ve Urfa ekolünde *Sougithā*, Hakkari Duhok ekolünde ise *Dorekthā* şiiri olarak öne çıkan bu üslupta bir hayli Kürtçe kavram, kelime, ses, nida ve hece eşleşmeleri görülür.²⁹

Barzanaya'nın ıstırap içinde geçen hayatı göz önüne alındığında, şiirlerinin merkezinde hüznün, ölüm, sefalet, ağıt, günahkâr yaşam ile kibir ve bencillikle mücadele ve dünyanın sonunda Mesih ile Deccal'ın gelişi gibi konular oluşturur ki bu açıdan şiirlerinin kâhir ekseriyetinde hem eskatolojinin hem de malankolik temaların derin etkisi gözükmektedir. Yani şiirlerinde hem zalim kadere bir sitem hem de acılı hayatından veryansınlar aynı zamanda da ahir zaman betimlemeleri söz konusudur. Şiirlerinin en acıklı temalarından birisi ise sevgili oğlu Anton'un kabullenmekte zorlandığı ölümüdür. Aslında Barzanaya'nın şiirde kullandığı bu motif ve temalar geç Doğu-Süryani ve Neo-Arami şiirinde çok yaygın kullanılan motif ve temalardır. Makaleye konu şiirinde de aynı motif ve temalar görülür.

2. Yalancı İsa Şiirinin Yapısal Özellikleri

Musul Mor Yakup Manastırı Dominik Kütüphanesi Süryanice el yazmaları kodeksi, Barzanaya Koleksiyonu ms. 82, pp. 146-149 numarada yer alan yazmadaki şiir her biri dört mısra olmak üzere toplam 26 bentten oluşan bir şiirdir ve Kürtçenin Kurmanci diyalektiğinde, Doğu Süryani hattı (Madnhāyā) ve gerşuni stiliyle yazılmış olup son derece yalın, sade ve anlaşılırdır. Her dörtlüğün sonunda Süryani hat stilinde sıklıkla kullanılan dörtlü noktalama işaretleri

25 Günümüzde İmadiye/Amediye ilinin 20 km. güneydoğusunda Şeladizê yolu üzerinde *Gundê Sergelê* mevkiine yakın Zibar mıntıkasında yer alan ve *Kanî* adıyla anılan bu mntıkada Müslüman ve Hristiyan nüfus birlikte yaşamaktadır. Süryani/Keldani Mor Kyriakos Kilisesi de buradadır. Bk. Binyamin Haddad, *Mevsuâtü 'd-Diyârat*, (Duhok: Capni, 2015), 6/2433.

26 Bruno Poizat, *Jacques Rhéthoré. La Versification En Soureth (Araméen Contemporain)*, csc 647, Subsidia 131 (Leuven: Peeters, 2013), 64-65.

27 Süryani şiiri ve hece ölçüleri için bk. Gabriel Akyüz, *Mor Efrem'in Şiirleri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2012), 14-15.

28 Peder Pierre Abouna, *Edebû 'l Luğê 'l-Arâmiyye* (Beyrut: Daru'l-Maşrik, 1996), 38. Jean-Baptiste Chabot, *Asur Edebiyatı*, çev. Vedii İlmen, (İstanbul: Yaba, 2008), 28. Kaplan, "Exploring Shared Poetic and Stylistic Forms between Kurdish and Syriac: Transcription and Translation of a Garshuni Poem by David of Barzane", 204-206.

29 el-Şemmas Ronî Petrûs Beyt-Yualahâ, *Thuma Gazet Tmire*, (Duhok: el-Merkezu'l Sekafiye el-Aşuriyye, 2021), s. 65.

mevcuttur, beyitler bu noktalama işaretleriyle birbirinden ayrılmıştır. Gerşuni pratiğinin bir gereği olarak kelimeler okunduğu gibi yazılmıştır. Şiir, 5+6 olan 11'lik hece ölçüsüyle yazılmıştır. Ekseriyeti 11'lik olsa da bu hece ölçüsüne riayet edilmemiş mısralar da vardır. Ayrıca kafiye, iç kafiye, uzun ve kısa rediflere, ses eşleşmesi, ünlü ünsüz yer değişimi gibi yönleri de sözkonusudur. Şiirde gerek kafiye ve redifler için gerekse ağız ve diyaletik sebebiyle Kürtçedeki *e / ê* gibi harflerin yerine kısa ya da uzun *a* sesi kullanılmış ya da *w* ile *v* sesleri karışık şekilde nazmedilmiştir. Bu durumun Doğu Süryanca'nın sentaksından ve kelimeleri *a* sesiyle bitirmelerinden kaynaklanan hususları olsa da daha ziyade Kurmanci diyalektiğinin özellikle Behdinan, Tori/Tora ve Nusaybin ağzına sahip oluşundan kaynaklıdır. Her ne kadar Kurmanci diyalektiğinde *-e* eki 'geçmiş zaman' fiil köküne gelerek 'mişli geçmiş zaman'ı elde etmek için kullanılsa da³⁰ söz konusu *-e* eki ve sesi, Tora ve Nusaybin ağızlarında yaygın olarak *'-a'* şeklinde telaffuz edilir. Dolayısıyla şiirde kafiyelerin sonuna getirilmiş olan *a* lar (*gotiya / xwaztiya / ditirsa / dipirsa* vb.) Nusaybin ve Tora (Turabdin) diyalektiğinde yaygın olarak görülür. Bu husus şiirin yapısal özellikleri arasında görünen en belirgin husustur. Bir diğer husus da şiirin Kürtçenin Behdinan diyalektiğine sahip oluşudur. Örneğin Kürtçede üçüncü tekil şahıs eki olan ve günümüzde Kurmanci lehçesinin yazı dilinde *-e* olarak kullanılan ama klasik edebi metinlerde *-it/t* – *id/d* formunda belirtilen ekler, şiirde *dibêjit / nakit / dikit / çêdibit / dirabit / dikujiid* ya da *bikeyn / dikeyn* gibi örnekler, Kürtçenin Behdinan ağzı özelliğini yansıtır. Dolayısıyla şiirde hem Behdinan-Hakkari hem de Tora-Nusaybin diyalektlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

3. Şiirin Kavramsal Çerçevesi ve Semantik Yönleri

Hristiyan geleneğinde Tanrı oğlu İsa Mesih'in ahir zamanda melekler eşliğinde yeniden yeryüzüne gelmesi beklenir. Yeni Ahit'te "Yüce Tanrı ve kurtarıcımız olan İsa Mesih'in yücelik içinde gelmesini bekliyoruz" denir.³¹ Mesih'in ikinci gelişine yönelik bu beklenti, *Praousia* inancı olarak adlandırılır. Yeryüzüne melekler eşliğinde gelecek olan Mesih, dirileri ve ölüleri yargılayacaktır. Mesih'in gelişiyi birlikte bütün yeryüzü yönetimleri feshedilecek ve yalnızca tanrısal hükümler egemen olacaktır. İnsanlara yönelik kötüler yok olacak; iyiler ise İsa Mesih'le birlikte yeryüzünde ölümsüzlük zırhına bürünmüş halde bin yıl yaşayıp bu sürenin sonunda onunla ilahî aleme yükseleceklerdir. Mesih'in gelişi, Pavlus döneminden itibaren Hristiyanlarca beklenmektedir. Pavlus döneminden beri hemen hemen her zaman diliminde Mesih'in gelişinin an meselesi olduğuna inanılmıştır. Ortaçağda olduğu gibi günümüzde de bu geliş beklenmektedir. Özellikle Mesianik (Mesihçi ve Milanyerist yani Binyılcı) öğretileri öne plana çıkaran Hristiyan mezhepleri, temel kurgularını bu beklenti üzerine bina etmişlerdir.³² Yunancada "Antichrist" denilen Deccal ise "Yalancı Mesih" olarak ifade edilir. Yeni Ahit'te geçen bu terim İsa Mesih'in dünyaya ikinci gelişinde mücadele edeceği sahte Mesih için kullanılır.³³ Yunanca'daki anti- öneki bugünkü kullanımın tersine aslında "yerine, hilafına" anlamına gelmektedir. Bu sebeple Antihristos aslında "gerçek Mesih yerine geçmiş" olandır. Kitab-ı Mukaddes'te "Mesih karşıtı" olarak tabir ve tercüme edilen Deccal, Arapça'daki "Mesih ed-Deccal" tabirinin de kısaltılmasıdır. Deccal, Süryanice'deki (ܕܥܠܐ) dağölo yanıltıcı, saptırıcı, sahte ve hilekâr anlamlarına gelen isimden türetilmiştir.³⁴

Hristiyanlıkta İsa Mesih ne ölçüde kurtuluşu ve ümidi ifade ediyorsa, dünyanın sonuna dair negatif kavramlar barındıran Deccal motifi de aynı oranda ümitsizliği, felaketi ve olumsuzluğu çağrıştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Deccal tam anlamı ile Mesih'in bir anti-tezidir. Makaleye konu şiirde de aynı düalistik mantık işlenmiştir. Ahir zamanda gelmesi beklenen İsa ile Deccal karşı karşıya getirilmiştir. Şiirinin kavramsal çerçevesini, Hristiyan eskatolojisine ve kıyamet öncesi ile kıyamet figürlerden olan Deccal'in ortaya çıkışı inancı üzerine kurgulamış olan şair, yine bu eskatolojiye göre İsa'nın tekrar gelişinden önce yaşanacak olaylara, İsa'nın gelişiyi birlikte Hızır ve Elyas ile Melekler Mihail ve Cebrail'in İsa'nın yardımcıları olarak hazır bulunacaklarına, iyi insanların kabirlerinden kalkacaklarına ve bu süre zarfında Hızır ile Elyas'ın Kudüs'te öldürüleceklerine, İslamî anlatılardaki İsrail'in aksine sura Cebrail'in üfleyeceğine ve sonuç itibarıyla Deccal karşısında İsa'nın yanında yer alanların ebedî olarak cennete dâhil edileceklerine vurguda bulunmuştur. Bu şiirde dikkat çeken hususlardan birisi de söz konusu kıyamet betimlemelerinin kiliselerde okunan haftalık ya da günlük dua kitaplarındaki pasajlarla benzer olmasıdır. Örneğin şiirin bazı bentlerinde, aşağıdaki dua kitabında yer alan şu ifadelerle sıkça rastlanmakta ve Cebrail ile Mikail meleklerin İsa'nın ikinci kez gelişindeki rollerine değinilmektedir:

30 Çetin Taş, *Waneyên Rêziman û Rastnivîsîna Kurmancî*, (Diyarbakır: Weşanên Dara, 2022), 78.

31 *Kitabı Mukaddes*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997), Titusa 2/13.

32 Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2006), 83-84.

33 I. Yuhanna 2/18-22. Vahiy 13/1-4, 12/8, 13/1, 16/13, 20/1-7. Selaniklilere II. Mektup, 2/3-12.

34 Akalın –Duygu, *Süryani Literatürü*, 14.

Ey Rabbimiz Mesih! Gökteki bulutlarda gözükeceğin anda Cebrail ile Mikail surlarıyla senin önünde olacaklar. Kayalar patlayacak, mezarlar açılacak, ölüler dirilecek, güneş kararacak, ay kaybolacak, yıldızlar sönecek, dünyanın döngüsü bozulacaktır. Gezegenlerin yörüngesi altüst olacak. Gökyüzü katlanacak. Dünya bir hiç olacaktır...³⁵

Şair bu motif ve betimlemeleri yaparken bir yandan da kendi döneminde yaşanan haksızlıklar, yolsuzluk ve yozlaşmış uygulamaları da Deccal'in gelişini hızlandıran etmenler olarak sunmuş, haksızlık yapanları Deccal'le ilişkilendirmiş, kötülerin ise İsa Mesih tarafından iyilerden ayrıştırılacağını vurgulamıştır. Nitekim Kanifillah(an) köyünde yazıldığı belirtilen söz konusu şiirin üst başlığında *düşün sahiplerinin* (دشون ساهپلرين) yani *efkâr-ı umumîyenin* dik-katine sunulur diye düşünülmüş ifadeden, şiirin sosyo-politik eleştirel bir yönü olduğu da görülmektedir.³⁶ Sosyo-politik bu eleştirilerinden devrin muktedirleri, özellikle vezir ve paşaları gibi mahalli yönetici, yargıç ve mahkemeleri de nasibini almıştır. Şair ayrıca nasihat türü şiirlerde ya da Mor Basilius'un lawijinde de karşılaştığımız gibi, eserini okuyan ya da dinleyenlerden hayır dualarını istirham ederek şiirini sonlandırmıştır.

4. Şiirin Kürtçe Latinizasyonu ve Açıklamalı Türkçe Çevirisi

1. Guhê xwe bidin l'Tewrat û enbiya

Û Încila şerîf wesa gotiya

Û Murselê d'emin cewab dayiya

Wex[i]tê Deccalî nêzik hatiya³⁷

*Tevrat ve enbiyaya kulak verin, nitekim kutsal İncil'de de böyle buyurulmuştur. O güvenilir elçiler de buna cevap vermiştir. Deccal'in çıkma vakti yakın, demiştir. Şairin ilk beyitte Tevrat'a kulak verin demesi, Deccal anlatılarının Eski Ahit'teki anlatılarının İncil'deki anlatılardan daha fazla olması sebebiyledir.*³⁸

2. İsa li Încilê nîşan daniya

Hatina Deccalî xeber lê daya

Qasid dibêjin Mesîh rûniştiya

De herne l[i] alî hingû xwaztiya

İsa buna İncil'de işaret etmiştir. Deccal'in geleceğini o da haber vermiştir. Elçiler der ki İsa orada oturmuştur, hadi ona doğru gidin zira o böyle buyurmuştur/istemiştir. Yani Deccal ortaya çıktığında İsa'yla birlikte olunması istenmiştir.

3. Hatina Mesîhî wisa her nabî

Û dîwan bi girî û rûnêt rabî

Bawer jê nakin diro û ke[z]zabî

Dos[i]tê şeytanî çakî jê nabî

İsa'nın gelişi öyle olmayacaktır, onun gelişi için ağlamalı ve gözyaşı dökmeli(sin). İsa'nın geleceğine ancak yalancılar inanmaz, şeytana uyanlardan iyilik umulmaz.

4. Hatina Mesîhî wekî birus[k]î

Ji meşrîq li mexrib her dêtêyîsî

Siwar 'ewrê dibew insan ditirsî

L'sari' û meşrû'an ewî dipirsî

Mesih'in gelişi şimşek gibi çakacaktır, Doğu ve Batıda parlayacaktır, o şimşek, bulutların üzerine binmiş olacağı için insanlar korkacaktır, yorumcular ve şerh ediciler bu nedir diye soracaktır.

35 *Ktobo d-Aslavôso d-Şemso Şihimto*, ed. Metropolit İsa Çiçek, (Metbahso d-Bar Ebroyo Deyro Mor Efrem Suryoyo, 1991), 466-477.

36 Bk Ek-2.

37 Şiirlerin transkripsiyonunda hece ölçüsü gözetildiğinden Kürtçe'deki li/li/le ya da di/di ve bi gibi bazı örnekler özellikle bitişik gösterilmiştir.

38 Her ne kadar İncil'de Deccal ile ilgili anlatımlar olsa da Hristiyan eskatolojisinin Deccal ile ilgili yaklaşımı, Yahudiliğin dini inanç ve mitlerine uzanır, bk. Abdulkadir Kıyak-Yakup Taş, "Hristiyanlıkta Eskatoloji Mitleri". *Ortadoğu ve Göç*, 12(1), 2022. 64.

5. Wisa gotiye Bovlisê Resûla

Berî Deccalî insan pir şula

Rehim namîne û gellek muşgîla

Her bab û kuran gel yêkê cidala

Böyle buyurdu elçi Pavlos ki Deccal'ın ortaya çıkışından önce insanlar arasında karışıklık boy gösterecektir. Bu dönemde merhamet kalmayacak çok sorunlar gözükcek, baba ile oğul arasında bile ihtilaf baş gösterecektir. Şair burada Deccal'ın ortaya çıkmasıyla birlikte kiminin Deccal'ın kiminin de İsa'nın tarafında olacağını, bu tercihlerin babalar ile oğullarını bile karşı karşıya getireceğini ifade etmektedir.

6. Zemanê axir e her nîya rehma

Umet l'umetê bêbextî zulma

Û sultanan şerra her b'hemû dema

Feqîr û xerîban bo wan her xema

Malum ahir zamandır. Rahmet merhamet kalmamıştır. Her millet diğerine zulmetmektedir. Savaş ve kötülük patronları her dönemde olduğu gibi yine işbaşındadır. Yoksul ve garibanlar içinde her zamanki gibi yine kederli günlerdir. Şair bu ve sonraki beyitlerde hâl ve gelecek zamana dair sosyo-kültürel ve sosyo-politik eleştirilerde bulunmaktadır. Bürokrasinin yanı sıra mahkemelerde baş gösteren yozlaşmalardan da şikâyet etmektedir.³⁹

7. Qazî dêbêjî bîna beritîla

Şer'ê bi destê te dê kem ew şola

Û tirsê qet naket j'Xudê Te'ala

Bêbextî diket şer'an bi ew hala

Kadılar/Hâkim(ler) rüşvet getir der. Şeriatı/kanunu senin elinle uyguluyorum der. Yüce Allah'tan asla korkmaz(-lar). Yaptıkları ile kanun ve şeriatı/yasayı talihsiz bedbaht bir hale düşürürler.

8. Hakim dê xwazî zûba her[e] bîna

Dê feqîr derenga xwe meheyrîna

Ez xulam w ez benî qet min çu nîna

Zû bin l'hepsê b'kin çunkî diruhîna

Hâkim(ler), rüşvetin derhal getirilmesini ister, hemen getir, der. Haydi fakir geçtir, şaşırmışsın gibi yapma (derhal getir) der. Fakir, efendim, serverim benim hiçbir şeyim yok der ama hâkim, derhal bunu hapse atın çünkü yalancıdır der.

9. Rebî em çi bikeyn zemanek nexweşa

İnsan tema' bû û dilî her reşa

Dê bêjin feqîrî bigre û bikuja

Dirawa l'pistîna b'hakim û paşa⁴⁰

Ya Rab ne yapalım, zamane kötü bir zamanedir; insanoğlu tamahkâr olmuş, yüreği, kalbi kararmış haldedir. Fakirlere kesilen hüküm derhal tutuklanıp, öldürülmektir. Hâkim ve paşaların cebine/koyununa giren ise sadece paradır. Şair yapılan bu kötülüklerin yargıç ve paşa kisvesiyle yapıldığını ifade etmekte dolayısıyla bu dörtlükte de aynı şekilde siyasal sistem ve bürokrasi eleştirisini sürdürmektedir.

³⁹ Matta 24/7.

⁴⁰ Mısra, derewe li fistana hâkim û paşa şeklinde de okunabilir. Bu durumda mısranın çevirisi şu şekilde olacaktır; ...tüm bu uygulamalar, hâkim ve paşa kisvesi/maskesi altında yapılmış bir yalandan ibarettir.

10. Bizanin nêzik bû wextê Deccalî

Însan bêbext bû b'solêd betalî

Û tema'î zor bû b'niyetêd xalî

Û dewê cehennem bo insan tinalî

Bilin ki Deccal'in gelişi yakındır. Zira insanlık sefil duruma düşmüş, insanlar artık boş ve faydasız işlerle uğraşmaktadır. Açgözlülük artmış durumdadır, niyetler ve amaçlar boş ve faydasız bir hâl almıştır. Cehennemin ağız insan çağırmaktadır! Son mısra mecazen günahkâr kişiye cehennem yaraşır, sözünü hatırlatır. Şair burada Deccal'in gelişini toplumsal yozlaşmayla ilişkilendirmektedir.

11. Roja Deccalî qewî nexweşa⁴¹

Zalim bê kar e û zor dest nexweşa

Û şeytan b'xizmetî dê ket qerqasha

Dê bêjit Mesîh im wezîr û paşa

Bu devir Deccal devridir, Deccal devri de hiç hoş değildir. Zira o(nun) döneminde zalimler iş başındadır. Bu zaman mazlumlara için de pek hoş bir zaman değildir. Şeytan görevini yapmakta, kargaşa, fitne ve kötülük çıkartmaktadır. Vezir ve paşalarda ben Mesih'im demektedir.⁴² Yani vezir ve paşalar yaptıkları kötülükleri iyilik maskesiyle gizlemeye çalışmaktadır.

12. Deccal dê rabit ji erdê Bexdaya

Dê lê cema bin Cûhûda di dunyaya

Leşkerê wî hacûc in qiyas lê niya⁴³

Heçî l'dû neçî kuştin û xezaya

Deccal Bağdat'tan çıkacaktır. Dünya Yahudileri onun safında yer alacaktır. Deccal'in ordusu, hiçbir şeyle kıyas edilemeyecek kadar büyük ve son derece saldırgan (Yecûc'ün ordusu gibi) bir ordudur. Onun arkasından gitmeyenler ölüm ile cezalandırılacaktır. Şair burada ironi yaparak tevriye sanatını kullanıyor, yani söze uzak ve yakın iki anlam yüklüyor. Bir taraftan Deccal Bağdat'tan çıkacak diyerek Bağdat'taki yöneticileri iğnelemekte öte yandan eski Ahit'e göre Armilus olarak Yahudilerce beklenen Deccal'in Yahudilerle önce antlaşma yapıp onların desteğini alacağını, ardından büyük bir orduyla huruç edeceğini ifade etmektedir.⁴⁴

13. Dê lê peyda bî Xidirê zindiya

Û Elyas el-heyî kalamê cindîya

We'zî dixwîne Deccal[î] bijî

Û hingî dê kujîd herdû[k] nebiya

O zinde olan Hızır (Hanux) ile o güzel sözlü yaşayan İlyas (Eliya) da ortaya çıkacak vaazlar verecektir ancak o haramzade Deccal o iki nebiyi öldürecektir.⁴⁵

⁴¹ Mısranın bir hecesi eksiktir.

⁴² Matta 24/5. Mısrayı Deccal vezir ve paşalara kendini Mesih gibi tanıtıyor şeklinde de çevirmek mümkündür.

⁴³ Mısranın bir hecesi fazladır.

⁴⁴ Nitekim erken dönem Kilise Babalarına göre Deccal Yahudi Dan kabilesindendir. Bk. Mustafa Bıyık. "Hristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecûc-Mecûc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 / 11, 2007, 58. Deccal, Yahudilerle önce bir antlaşma yapacak, onlara kendi ülkelerinde barış ve güvenlik garantisi verecektir. Ancak sonradan Yahudilere saldıracak, Yahudi azizlerine savaş açarak onları yenecektir. Bk. Vahiy 13/17; Daniel 7/21.

⁴⁵ Yahudi ve Hristiyan inanışlarına göre İlyas/Eliya ve Hızır/Hanux hayatta olan iki karakterdir ve Mesih'in öncüsü olarak yeryüzüne geleceklerdir, bk. Canan Seyfeli, "Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Hızır ve İlyas Geleneği" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 16/31, 2018. 61-69.

14. Hingî dimînin leşê di enbiya
L'kolanê d'Qudsê ewan dikûştiya
Sê şeva w sê roja pisyar lê niya
Îsa ji 'esmanî rabin mirdiya

*Kudûs'te öldürülecek o iki nebinin cesedi üç gün üç gece Kudûs sokaklarında kalacaktır.⁴⁶ Öyle ki kimse onlarla ilgili soru dahi sor(a)mayacaktır. İşte o anda İsa gökten inecek, **ölüler de** mezarlarından kalkacaktır.*

15. Werne 'esmanî û zû bin şehida
De xoş (û) xoş rabin wekî egîda
Li 'esmanê b'firrin Rebî wisa da
L'biheştê da werin tehlî her hinda

Göğ'e gelin, acele edin ey şehitler. Yiğitler gibi bölük bölük göğ'e yükselin. Göklere uçun, bilin ki Rab öyle buyurmuştur. Cennete gelin, içinde acı ve kederin olmadığı cennete (diyecektir).

16. Îsayê delal dê ket[ê] firmana
Li melek Mikayîl zû be l'kuştina
Wextê tamam bû Deccal dirohîna
Bi rima agirî li dilî b'çiqîna

O güzel İsa, ferman verecek ve melek Mikail Deccal'i derhal öldürecektir. Böylece yalancı Deccal'in sonu gelecektir. Ateşten mızrağı kalbine saplayacaktır.⁴⁷

17. Roja qiyamet e bêbang û hewara
Îsa ji 'esmana dê hête xwara
Û mirî d'rabin j'qebran û mexara
İnsan cem'î dibî j'hemû kenara

Kıyamet günüdür olup bitenler, sessiz ve çığlıksız. İsa gökten yere inmiştir artık. Ölüler mezarlarından ve mağaralarından çıkmakta, dört bir yandan gelen insanlar toplanmaktadır.

18. Cibrail dê gaz ket b'dengê kerrana
'Esman dilerzin û erdî b'hejyana
Çi mefer namînî bo wan û insana
Gunehkar dê bêjin bo me fermana

Cebraîl Sur'a üfleyecek, gökler titreyecek, yeryüzü sarsılacaktır. Onlara ve insanlara yardım edecek kimseler kalmayacaktır. Günahkâr olanlar, bizim fermanımız verildi diyecektir.⁴⁸

19. Ew stêr d'belek l'esmanê d'jorî
Dê kewne xwarê her bi ger û gorî
Şiptî ew beligan yêd dar û berî
Heyyûf û rojan dê lê bûne tarî

Gökteki parlak yıldızlar döne dolaşa sırayla yere dökülecektir. Ay ve güneş de tıpkı ağaç yaprakları gibi üzerlerine kararacaktır.

46 Kudûs, Hristiyan eskatolojiye göre yeryüzünde kurulması beklenen *Mesih Krallığının* merkezi olacak kutsal bir kenttir. Bk. Matta 27/53.

47 İnanışa ve Tevrat'a göre Melek Mikail İsa'nın yanında yer alacak ve Deccali de o öldürecektir. Vahiy 11/ 7, 13/1-10, 17/3-18; Daniel 7/1-9, 15-27.

48 İslam inanışının aksine Hırsityanlıkta Sur'a üfleyecek olan melek İsrail değil Cebraîl'dir. Bk. Mezmurlar 37/9.

20. Dengan û gaziyan dê bit hawara

Melahîket d'esmana dê hêne xwara

Li her çar qurnetan dê ken pisyara

Salih j'minafiqan dikeyn wewara

Sesler; çığlıklar yükselecektir. Melekler gökten yere inecek, dört bir yana sorular soracaktır. Salihleri münafıklar-dan onlar ayıracaktır.

21. Salih dê firin li wê biheştê jorî

Subhanek Rebî daîm bi şakirî

Minafiqan dê çin l'cehnema jêrî

Û nifrîn l'rûhê xwe dê ken j'bêçarî

Salihler yüce cennette Rablerine daima şükredercesine uçacaktır. Münafıkları ise en alt cehenneme atacaklardır. O gün (cehenneme) atılmış olan o münafıklar çaresizlikten kendi ruhlarına lanet okuyacaklardır! ê

22. Ferman diketin İsa ji qudretê

Dê piştî salihan werne biheştê

Sefaya û xweşa li wê cennetê

Bo gunehkara cihennem dê detê

İsa kudretiyle emir buyuracaktır. Salihlerin ardından siz de cennete gelin diyecektir. Bu cennet sefa ve neşe yur-dudur, hoş yerdir (diyecek), günahkârlara da cehennemi verecektir.

23. Çakan salihan l'biheştê Rebîya

Sefayek zora xilasî bo niya

L'ebed ebedîn şola wan şukriya

Tehlîw zehmetan ji wan dûr keftiya

İyiler ve salihler Rablerinin cennetine girecektir. Orada ebediyete dek, sonsuz bir zevk ve sefa vardır. Cennet eh-linin sonsuza kadar tek işi, şükretmek olacaktır. Orada acı, keder ve hüznün asla olmayacak, bela ve musibet cennet ehlerinden uzak kalacaktır.

24. Wan dîzan û hîzan rehm li bo nîna

Zalman û bêbextan b'cehnem sotîna

Şola wan dayim her girîn nifrîna

L'ebed ebedîn agirê wan şîna

O hırsız ve sürüngenlere/şehvetperestlere merhamet edilmeyecektir. Zalim ve zorbalar cehennem ateşinde yana-caktır. Orada yapacakları tek iş ağlamaktır, pişmanlıktır ve kendi kendilerini lanetlemektir. Sonsuza dek cehennemde kalacaklardır; içine atıldıkları ateş her daim tutuşturulacaktır.

25. Heçî bixwîne qîssetê ewaya

Du'ayek bikit lalî Xudaya

Da guneha l'mîn bihêle lalî çu nîya

Mirof tewbe biket ewî razîya

Her kim bu (şiiri) okursa bilsin ki hadise bundan ibarettir ve Allah tarafından bağışlanmam için bana da bir dua etse yeridir çünkü Allah için günahkâr kulunu bağışlamak zor değildir, kul tövbe ederse Allah razı gelir, kulunu affeder.

26. Miskîn im xerîb im gunaha l'min bêhla⁴⁹

Û ez 'ebde te ma tu min nehêla

Kesî dî nenasim Rebî Te'ala

Gunhêd min b'xefrina j'te têt ew şola

Ya Rab! Ben ki miskin ve garip biriyim, günahlarımı bağışla, ben senin bir kulunum, beni bırakma. Yüce Rabbim! Ben ki senden gayrısını bilmem, tanımam, öyleyse benim günahlarımı affet, (bilirim ki affetmek) senin için zor değildir, senin gücün affetmeye kadirdir.

5. Lawij ile Yalancı İsa Şiirindeki Ortak Temalar

Barzanaya'ya ait şekvâiyyenin sahip olduğu temalar, Hristiyan eskatolojinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bu tezahüre göre İsa Mesih, insanlığın kurtarıcısı olarak kozmik bir role sahiptir. Dolayısıyla İsa Mesih'in ilerde melekler eşliğinde yeniden yeryüzüne gelmesinin bekleniyor olması,⁵⁰ şiirin dokusunu ve yapısını oluşturan en önemli husustur ve benzer hususlar, Mor Basilius'un lawijinde de görülmektedir. Nitekim Hristiyanlıkta, kıyamet kopmadan önce melekler Tanrı'nın borazanlarını çalacak, yıldızlar birer ikişer düşecek, gök dürülecek, insanlar kendi dertlerine düşeceklerdir... Bu açıdan bakıldığında her iki eserdeki temaların ortak noktası Hristiyan eskatolojisi. Ayrıca eskatolojik öğretilerde sadece kıyamet sahneleri anlatılmaz ve yalnızca ilahî yargılama olarak dünyanın sonunun çok yakın olduğu vurgulanmaz. Aynı zamanda, bu eskatoloji, kurtuluş vaktinin ve cennet hayatı olan ebedi mutluluğun başlangıcı olarak da tasavvur edilir, cennet ve cehennem kavramları gibi konuları da hâvidir.⁵¹ Dolayısıyla Barzanaya'nın şiirindeki ahir zaman inancı (dörtlük 6) ve kıyamet tasvirleri (dörtlük 18, 19, 20) aynı şekilde zulüm ve haksızlıklardan şikâyet (dörtlük 6, 7, 8, 9), günah itirafı, tövbe ve bağışlanma arzusu (dörtlük 25, 26) gibi söz konusu eskatolojinin yansıması olan temalar, Mor Basilius'un lawijinde de benzer şekilde kullanılmıştır. Basilus da tıpkı Barzanaya gibi İncil'den alıntılar yaparak, ahir zaman vurgusu yapmış, sura/borazanlara üflenileceğini,⁵² ölülerin kabirlerinden kalkacağını, yerin ve göğün birbirine karışacağını, iyilerin ve inananların cennete yükseleceğini, kötülerin ise cehenneme yollanacağını vb. hususları eserinde o da belirtmiştir. Örneğin Barzanaya'nın Cebrail tarafından sura üfleneceği (dörtlük 18) diye belirttiği hususu Basilius, eserinin hemen girişinde belirtir. Surun ya da borazanların çalınmasını daha ilk kıtada ifade etmiştir. Eserin ilk kıtası ile giriş kısmı, Kürtçedeki seslenme edatı olan "lo/ey" iledir ve haber cümlesinden daha etkili olan soru cümlesiyle başlanılmıştır ki bu da eserin özellikle kıyamet hususundaki uyarıcı yönüne işaret eder:

Ey bu ne sestir, bu ne feryat, bu ne hengâmedir?

Nefîr sesi mi, borazan sesi midir gelen?

Yoksa göğün gürlemesi mi?

*Kimi kıyamet der, kimi der ahir zaman,*⁵³

Gökten surun sesidir duyulan,

Yer gök sarsılır, ölü bedenlere ruh tekrar giydirilir.

Ahir zaman olmuş derler, gök ve yer birbirine karışmış,

Feleğin dönüşü yavaşlamış,

Yıldızlar dökülmeye başlamış,

*Ansızın bir ses gelir göklerden.*⁵⁴

Ey ölüler der, kalkın mezarlarınızdan,

49 Mısranın iki hecesi fazladır.

50 Şinasi Gündüz, *Dünya Dinleri*, (İstanbul: MiletNihal, 2019), 140.

51 Gündüz, *Dünya Dinleri*, 141.

52 Vahiy 8/6-13; Markos 13/32.

53 Hezekiel 37/1.

54 Mezmurlar 18/13. Matta 24/27.

*Zira hakk-el yakin kıyamettir vukubulan.*⁵⁵

...

Ahir zamanda vuku bulması beklenen bu durumu tıpkı Barzanaya gibi kendisinin ve insanlığın hâl ve durumuyla ilişkilendiren Baselius, cenneti, yüce Allah'ı görmenin ta kendisi olarak⁵⁶ mistik şekilde tasavvur, cehennemi ise kötülerin ve zalimlerin kuru bir ağaç yaprağı gibi atılacakları yer olarak İncil'deki şekliyle tasvir etmiştir. Aynı şekilde o da tıpkı Barzanaya gibi (dörtlük, 20, 21, 22, 23) insanların İsa Mesih tarafından sorguya çekileceklerine, eskatolojik öğretiyeye göre ilahi yargılamayla iyilerin kötülerden ayrılacağına o da işaretle bulunmuştur:

...

*Yüksek dağlar un ufak olur,
Denizler ve karalar mahşer alanına döner,
Meğer Rab, divân kurmak ister...*

...

*Kıyamet gelir de yüce Rab hâkim,
Mikail şakî,
Cebrail şahit,
Azrail de davacı olursa ve âlem de huzura çıkarılırsa;
İşte o zaman vay benim/bizim halim(iz)e...*

...

*Yüce Rab, herkesi yargılayacağı gün, dünyadaki iyilik
Ve kötülük defterimi açıp, iyilik ve günahlarımı görünce,⁵⁷
Tüm dünya ve meleklerin önünde okuyunca,
İşte o zaman vay benim zavallı başıma...*

....

*Ey insan bırak artık zulmetmeyi...
Bırak ve uslan,
Göklerden gelen sesi duymaz mısın?
Açılmış göklerin kapısı,
Rab melekleriyle birlikte yere inmiş,⁵⁸
Ne kadar ölü varsa kalkmış mezarlarından.⁵⁹*

...

*Kıyamet kopacak diyorlar, ölüler mezarlarından kalkacak,⁶⁰
Cenne de olacak cehennem de,
Ya Rab eğer cennetine layık değilsek,
Cehenneminden esirge bizleri...*

...

55 Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 119-121.

56 Vahiy 22/4.

57 Vahiy 20/21.

58 II. Selanikliler 1/6-10.

59 Luka 12/20.

60 I. Korintliler 15/51.

*Kıyamet sabahı iyiler, nisan ayının yeşili gibi yeşerip süslenecek,
Kötüler ise kuru ağaç gibi cehenneme çalı çırpı olacak.⁶¹*

Baselius ile Barzanaya'nın kullandığı ortak temalar dünya yergisi, günahların ikrârı, bağışlanma arzusu gibi temalardan meydana gelir. Her ikisi de kendi döneminde karşılaştığı pek çok sıkıntılı olaydan, çatışmalardan, karşılaştıkları baskı ve zulümlerden şikâyetçidir. Şikâyetçi oldukları bu durumu ve kurtuluş beklentilerini de İsa Mesih'in tekrar gelişine bağlamışlardır. Nitekim hemen hemen bütün dinlerde, söz konusu kurtarıcı beklentisinin en yoğun olduğu zamanlar, o din mensuplarının en fazla acı çektiği dönemlerdir. Dolayısıyla kurtuluş umudunu ve kurtarıcı beklentisini Baselius'ta tıpkı Barzanaya gibi İsa'nın ikinci kez gelişine bağlamıştır ancak Baselius bunu yaparken İsa Mesih'in adını anmadan yapmaktadır. İsa Mesih'in adını anarak Hristiyan kimliğini ön plana çıkarmaktansa, Müslümanlarla Hristiyanların ortak eskatolojik yanlarını ön plana çıkartmakta, özellikle de dünyayı ve dünya hayatını yererek, peygamber kavramını dahi çoğul kullanarak bunu yapmaktadır:

...
*Ey dünya! Keşke hiç doğmasaydım,
Ne iyiliğini ne de faydanı görmeseydim,
Beni Allah ile peygamberlerinin buyruklarından uzaklaştırdın,
Seni Allah'a ve peygamberlerin Rabbi'ne emanet ediyorum.⁶²*

Lawij'de dikkat çeken en önemli motif ve temalardan birisi de kuşkusuz quling/turna kuşu motifidir. Mitolojide gökte uçtuğu için Tanrının bir elçisi olarak tasavvur edilen turna kuşu, Baselius'un zalim kadere ve kötü gidişata, kötülerin muradınca dönen dünya hayatına seslenişinde bir iç ses olarak konumlanmıştır. Çeşitli halk ve dini inanışlarında farklı semboller üzerinden yorumlanan turnanın, Baselius tarafından İsa Mesih'in müjdeleyicisi, Tanrı sözünü insana ulaştıran ancak insanın onu duyamadığı Kutsal Ruh/Rûhulkudûs⁶³ şeklinde düşünülmüş olması da muhtemeldir. Dolayısıyla Barzanaya'nın kendi dönemindeki yolsuzluk ve haksızlıklardan yakarışı ve itirazlarını (dörtlük 6 ve 10), Baselius, haber verici özelliğiyle bilinen turna kuşu imgesi üzerinden seslenerek dile getirmektedir:

...
*Ey turna! Sen ki dünyanın bugününü eğlence,
Yarınını ise yas olarak görürsün,
Sefası daim değil dersin,
Dünya cehennemin ta kendisidir diyen sensin...*
...
*Ey bu dünyadan cehennem kokusu alıyorum diyen turna!
Ey ne mutlu ondan kaçan insana...*
...
*Ey dünya haindir diyen turna!
Sen o dünyadan kaçının dersin, sesini yükseltirsin,
Onun hainliklerini gören de yine sensin...*
...
*Ey turna! Bilmem duyar mısın beni? Yoksa uykuda mısın?
Kalk ve aç kanatlarını,
Şöyle uç yükseklerle doğru,
Uç ki cehennemi soralım senden, nicedir sesini duymadık zaten,
Cevap verdi turna: Kaçın o dünyadan, aceleyle kaçın hem de,*

61 Matta 25/46. Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 122-123.

62 Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 130.

63 Matta 3/16, Markos 1/10-11, Luka 3/22.

Yılanın soktuğu kişi gibi, kaçın dedi.64

Baselius ve Barzanaya'nın ortak temalarından birisi de tövbe temasıdır. Hristiyan litürjiye göre oldukça önemli bir ibadet olan günah itirafı ve tövbe ya da tövbeye davet her iki eserde de kendisini gösterir. Barzanaya'nın şiirinin son iki dördlüğünde (dörtlük 25 ve 26) konu edindiği bu tema, Baselius'un lawijinin bir çok kıtasında kendisini gösterir:

...

Ey evi yıkılası! Kaldır başını ve uyan uykudan!

Görmez misin dünya altüst olmuş vaziyette, son yaklaşmış,

Ahir zaman gelmiş diyorlar, tövbekâr olmalıyız.65

Sonuç

Bu çalışmada 19. yy sonlarına doğru, gayet yalın ve anlaşılır bir Kürtçeyle ve gerşuni stiliyle şiirler kaleme almış olan David Barzanaya'nın söz konusu şiirinin, Hristiyan eskatolojisi temelinde yazıldığı ve özellikle Süryani/Keldani kiliselerinde okunan haftalık ya da günlük dua ilahîlerinden de rastladığımız türden içeriğe ve temalara sahip bir şiir olduğu anlaşılmıştır. Şairin şiirinde, temelini Hristiyanlıktaki mezkûr eskatolojik inanışın oluşturduğu betimlemeleri yaparken bir yandan da kendi çağında yaşanan haksızlıklar, yolsuzluk ve yozlaşmış uygulamaları da Deccal'in gelişile ilişkilendirdiği görülmüştür. Şiirinde devrin vezir ve paşaları ile mahalli yönetici, yargıç ve mahkemelerini de istiâri ve kinayeli bir dille eleştirdiği görülen şairin, 19. yy'da özellikle Doğu Süryanileri arasında Hristiyan kimliğini güçlendirmek için ve bu kimliğinin çok dilli ve çok kültürlü bireylere uygun hale getirilmesi hedefiyle ortaya koyduğu söz konusu şiirinin, *ayin ilahisi* ya da mezmurların bestelenmiş biçimi olarak adlandırılan *Dorekthā / Sougithā* şiirlerinden birisi olduğu da ortaya konmuştur. Aynı zamanda Süryani/Keldani bir keşiş de olan şairin mezkûr şiirinin içerik ve muhteviyat bakımından Mor Baselius Şem'un'un 18. yy'da dillendirmiş olduğu *lawij* anlatısıyla benzer özellikler taşıdığı, bu açıdan bakıldığında Baselius'un lawij üslubunun, özellikle Kürtçe bilen ve Kürtçe konuşan Süryani/Keldani edipleri arasında önemli bir etkiye sahip olduğu ve bir tür edebî gelenek olarak da algılandığı ya da kullanıldığı da söylenebilir. Yine bu çalışmada 1700'lü yılların ilk yarısında dillendirilmiş lawij anlatısının uzun yıllar ezberlenip aktarıla geldiği, çeşitli tarihlerde de istinsah edilerek çoğaltıldığı da görülmüştür ki bu husus, anlatının bıraktığı etkiyi göstermesi açısından ayrıca dikkate şayandır. İlâveten Mor Baselius'a ait lawijin dil, gönderge, kinaye, istiare gibi edebî yaklaşımlar ile eserini ortaya çıkaran sebep ve sonuç ilişkileri de göz önünde bulundurularak, salt bir kilise ilahîsi ya da bir ağıt yahut ilahî aşkla söylenmiş bir şiir olmadığı, bir Kürt (E)mîrinin huzurunda söylenildiği için patronaj kapsamına giren bir methiye de olamayacağı, olsa olsa eskatolojiyle kurgulanmış edebî bir anlatı olabileceği, dahası bu anlatı içerisinde inceden inceye siyasî ve sosyal bir takım uygulamalara karşı şikayetlerini dile getirdiği de yine ilk kez bu çalışmada dile getirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada üzerinde durulmuş bu temaların, çok erken dönemlerden itibaren Süryani şiirinde sıklıkla işlenilmiş temalar olduğu göz önüne alındığında, Süryani/Keldanilerin komşu halkların diliyle yazdıkları gerşuni şiirlerinde de benzer temalara dayandıkları görülmüştür ki bu durumun kimi zaman kilise dilinin ve kiliselerde icra edilen ilahîlerin diğer halklara ulaştırılması şeklinde tezahür ederken satır aralarında bazı şikayetler de yöneldikleri söylenebilir. Kuşkusuz tarihsel süreçte bölgede bu hissiyattan neş'et pek çok Kürtçe eser verilmiştir ki bunlardan birçoğu hâlâ çalışılmayı beklemektedir.

Binaenaleyh, bölgedeki Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen ya da daha spesifik bir ifadeyle Süryani ve Kürt edebiyatı ilişkilerini yansıtan benzer çalışmaların artmasının, iki din ya da iki kültür arasındaki ilişki çerçevesinin boyut ve mahiyetinin anlaşılmasına daha fazla katkı sağlayacağı gibi daha zengin bir lûteratür ortaya çıkaracağı da muhakkaktır.

64 Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 130-134.

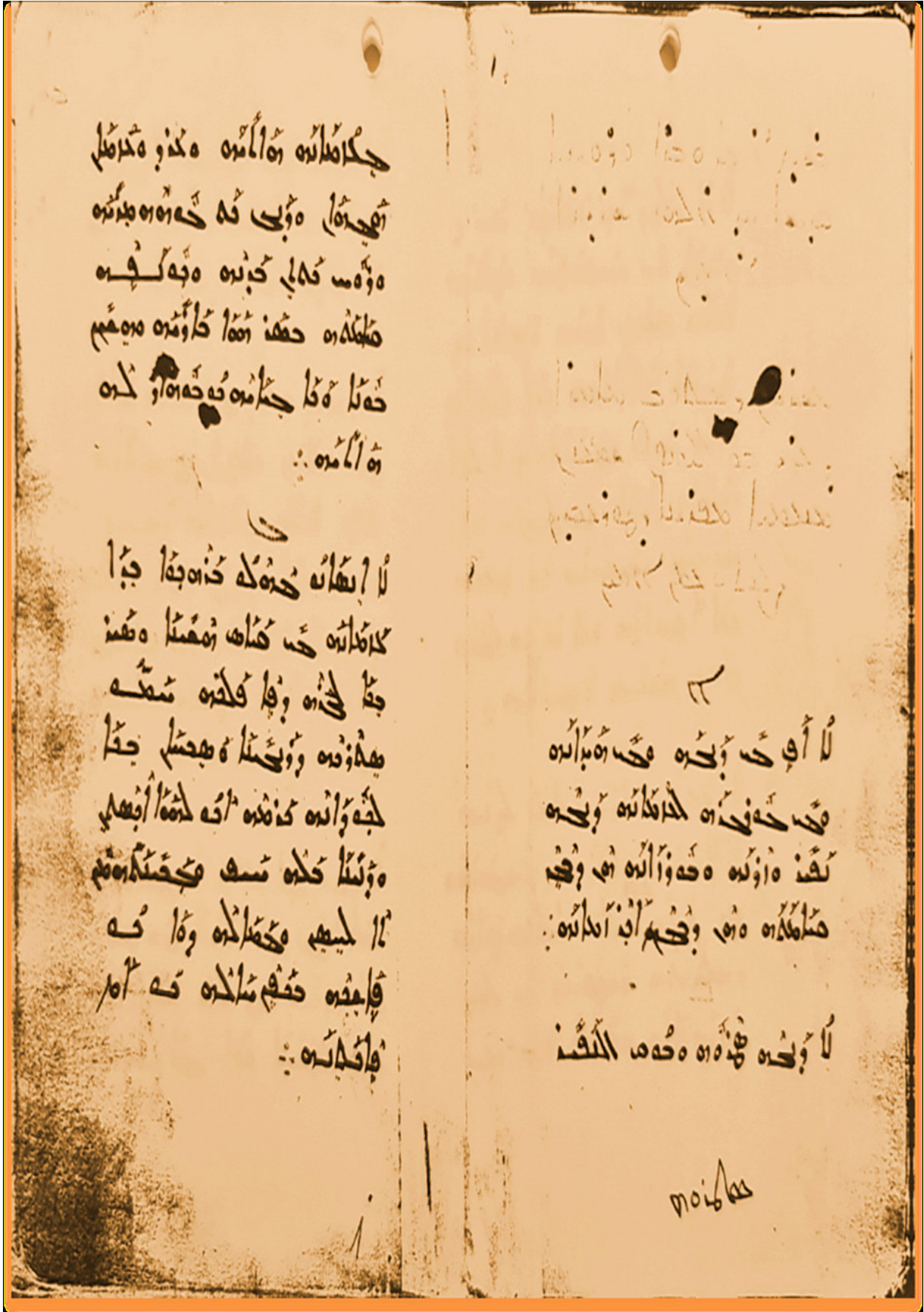
65 Rivayete göre Mor Baselius Lawij'i okuduğu sırada Cizre (E)mîri Muhammed Beg oturduğu yerde uyuklamaya başlar, bunun üzerine Mor Baselius, kinayeli bir şekilde, *Ey evi yıkılası! Kaldır başını ve uyan uykudan!* diyerek (E)mîr'i uykusundan uyandırır. Töre, *Mor Baselios Şemun ve Lawij Şiiri*, 126.

Kaynakça

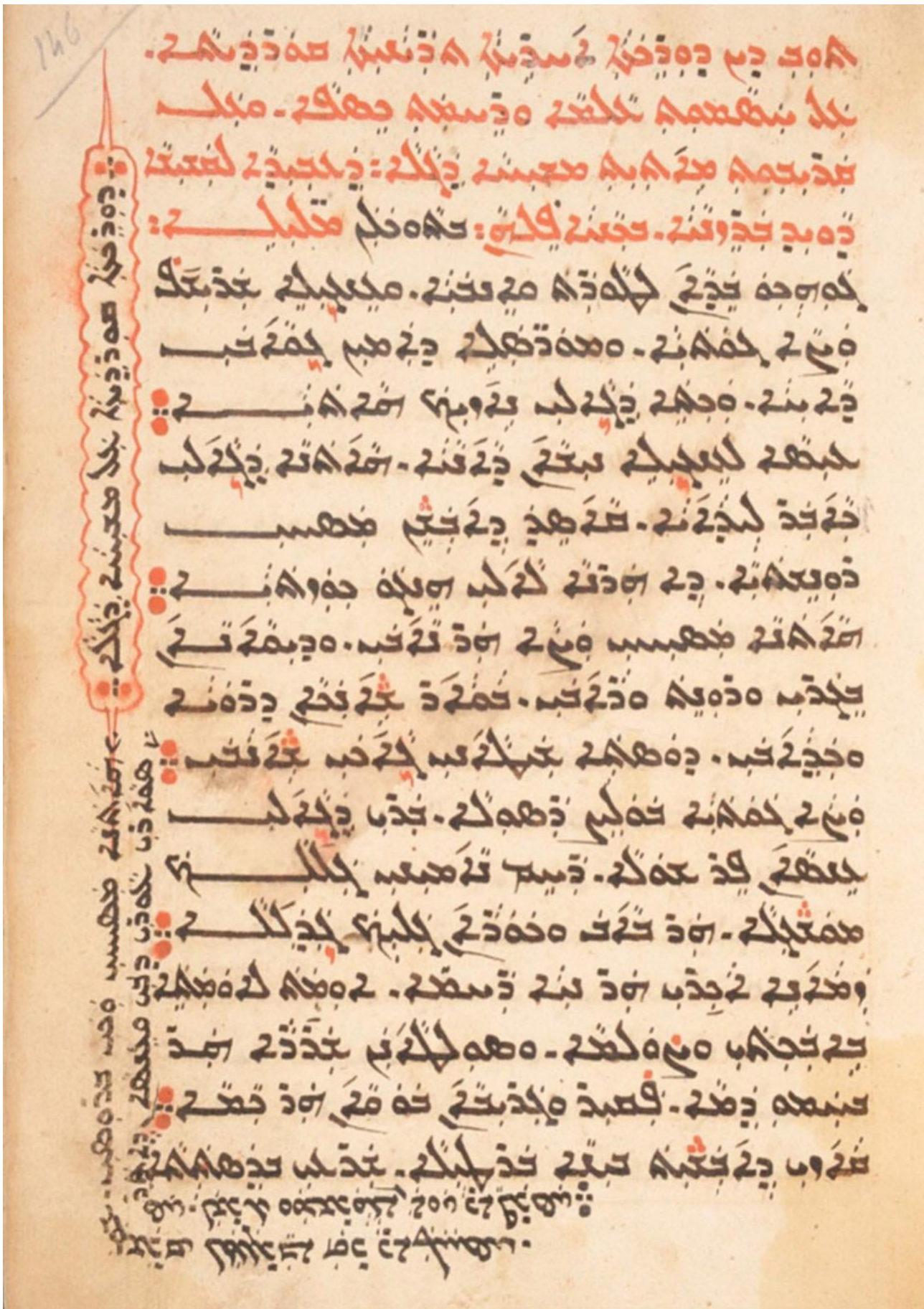
- Abouna, Peder Pierre. *Edebû'l Luge'l-Arâmiyye*, Beyrut: Daru'l-Maşrîk, 1996.
- Akalın, Kutlu-Duygu, Zafer. *Süryanî Literatürü*, Mardin: MAÜ Yayınları, 2017.
- Akyüz, Gabriel. *Mor Efrem'in Şiirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2012.
- Aykaç, Yakup. *Kürt Mirliklerinde Edebi Patronaj*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi) 2020.
- Bedir-xan, Celadet. "Lawij ve Lawija Mir Mihammed" *Hawar*, İstanbul: Belkî, 2012.
- Barsavm, Efrem. *Saçılmış İnciler*, çev. Zeki Demir. İstanbul: Süryani Ortodoks Metropolitliği, 2005.
- Barsavm, Efrem. "Mar Baselius Şem'un", *el-Mecellel el-Batrikiyye el-Suryaniyye*, (Ocak-Şubat), 23-30, 1939.
- Bıyık, Mustafa. "Hristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc-Mecüc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 / 11, 53-79. 2007.
- Çakar, Mehmet Sait. *Yezidilik, Tarih ve Metinler; Kürtçe ve Arapça Nüshalar*, İstanbul: Vadi, 2007.
- Chabot, Jean-Baptiste. *Asur Edebiyatı*, çev. Vedii İlmen. İstanbul: Yaba, 2008.
- Çiyan, Gabar. *Süryani-Kildani (Asurlar-Aşuri), Çocuk Tiyatrosu, Kürt Halk Güldürülerinde Asurlar, Tora Abdin'den Atasözleri*, İsveç-Söder-talje: Bet-Prasa-Bet Froso Nsibin, 1993.
- Dad, Sima. *Ferheng-i İstilahât-ı Edebî*, Tahran: Morvarid, 1385.
- Daniel, King. *The Syriac World*, London&Newyork: Routledge, 2018.
- Dehqan, Mustafa-Mengozzi, Alessandro. "A Kurdish Garshuni Poem By David Barazne (19th Century)". *Hugoye, Journal of Syriac Studies*, (17/1, 2017), 53-79.
- Dinno, Khalid. "The Deir Al-Za'faran and Mardin Garshuni Archives", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 17/2, 195-213. 2014.
- Eduard Sachau Koleksiyonu; *Berlin Ulusal Müzesi Doğu Yazmaları*, <https://124.im/dafS>
- Ergin, Ramazan. "Süryani Dilsel İşaretlerle Yazılmış Kürtçe İlahiler", *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İ. Özcoşar, 417-445. Mardin: MAÜ Yayınları, 2012.
- Gündüz, Şinasi. *Hristiyanlık*, İstanbul: İsam, 2006.
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Dünya Dinleri*, İstanbul: MiletNihal, 2019.
- Haddad, Binyamin. *Mevsuâtü'd-Diyârat I-IIIX*. Duhok: Capni, 2015.
- Harrak, Amir. *Syriac and Garshuni Inscriptions of Iraq (Répertoire des Inscriptions Syriaques 2) Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 2 vol., I. Texte & II. Pl., Paris, 2010.
- Hejar. *Ferheng-i Kurdî-Farisî*, Tahran: Suruş, 1389.
- Kaplan, Yaşar. "Exploring Shared Poetic and Stylistic Forms between Kurdish and Syriac: Transcription and Translation of a Garshuni Poem by David of Barzane" *Kurdish Studies Journal*, 1/ 199-228, 2023.
- Kaplan, Yaşar. "Strana Kurdî (Kurmancî): Devera Hekarîyan Wekî Nimûne", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 1, 1/2, 158-182, 2015.
- Khoshaba, Shimon-Youkhana, Emanuel. *Zahrira, Kamusü'l- Arabî-Suryanî*, Duhok: Metbee'l Nisibin, 2021.
- Kiraz, George Anton. "Note On The Term "Garshunography" *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 17/2, 195-213, 2014.
- Kiraz, George Anton. "Garshunography: Terminology and Some Formal Properties of Writing One Language in the Script of Another". *Scripts Beyond Borders: A Survey of Allographic Traditions in the Euro-Mediterranean World*, Johannes den Heijer et al. (ed.). 65-75, Leuven: Peeters, 2014.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997.
- Kreyenbroek, Philip G. "The Lawij of Môr Basiliôs Shim'un: A Kurdish Christian text in Syriac script," *Journal of Kurdish Studies* 1/29-53. 1995.
- Kıyak, Abdülkadir-Taş, Yakup. "Hristiyanlıkta Eskatoloji Mitleri". *Ortadoğu ve Göç*, 12(1). 49-76, 2022.
- Ktobo d-Aslavôso d-Şemso Şihimto*. ed. Metropolit İsa Çiçek., Hollanda: Metbahso d-Bar Ebroy, 1991.
- Lawij*, yazma nüsha. Mstsh.: Abdi Yeşû Subôyo, *Halep Süryani Katolik Başpiskoposluğu Kütüphanesi*, No: scaasc0933, 1930.
- Lawij*, yazma nüsha. Mstsh.: Gabriel Akyüz. *Gabriel Akyüz Özel Arşivi*. 1977.
- Lawij*, yazma nüsha. Mstsh.: Muallim İbrahim Melke el-Killitî, *Terannümât-ı Kurdî, Mela Birhanê Tarîni Özel Arşivi*. 1901.
- Mengozzi, Alessandro. "The History Of Garshuni As A Writing System: Evidence From The Rabbula Codex", *History of the Ancient Near East / Monographs – X*, 297-305, Frederick Mario Fales & Giulia Francesca Grassi (ed.) Italy: Padova, s.a.r.g.o.n. Editrice e Libreria 2010.
- Molitor, Joseph. *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, çev. Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba, 2017.

- Mu'temen, Zeynelabidin. *Şi'r û Edeb-i Farisî*, Tahran: Zerrin, 1364.
- Nukôşô, yazma nüsha. Mstsh.: Meçhul. *Habib Doğan Özel Arşivi*. 2004.
- Poizat, Bruno. *Jacques Rhétoré. La Versification En Soureth (Araméen Contemporain)*, csc 647, Subsidia 131. Leuven: Peeters, 2013.
- Ritter, Hellmut. *Turoyo: Die Volkssprache Der Syrischen Christen Des Tur 'Abdin*, Beyrut: Orient-Institut der DMG / Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1969.
- Seyfeli, Canan. "Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Hızır ve İlyas Geleneği" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 16/31, 2018.
- Subaşı, Kenan - Direkçi, Lokman. "Wergereke Ji Erebi Bo Fellîhî û Kurdî-Gerşûnî Di Koleksiyona Eduard Sachau De (Çiroka Sed û Şêst û Duyem a Hezar û Yek Şevê)". *Şarkiyat* 13/3 (Aralık 2021), 1034-1057.
- Şêr, Adday. *Siirt Vakayinâmesi*, çev. Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba, 2. Basım. 2010.
- Tabanî, Habibullah. *Vahdet-i Kovmi-i Kurd û Mad*, Tahran: Gosterde, 1380.
- Tan, Altan. *Turabdin'den Berriyê'ye*, İstanbul: Nûbihar, 2013.
- Taş, Çetin. *Waneyên Rêziman û Rastnivîsîna Kurmancî*, Diyarbakır: Dara, 2022.
- Temo, Selim. *Kürt Şiiri Antolojisi I-II*, İstanbul: Agora, 2013.
- Töre, Mihail. *Mor Baselios Şemun ve Lavij Şiiri*, İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları, 2021.

Ekler

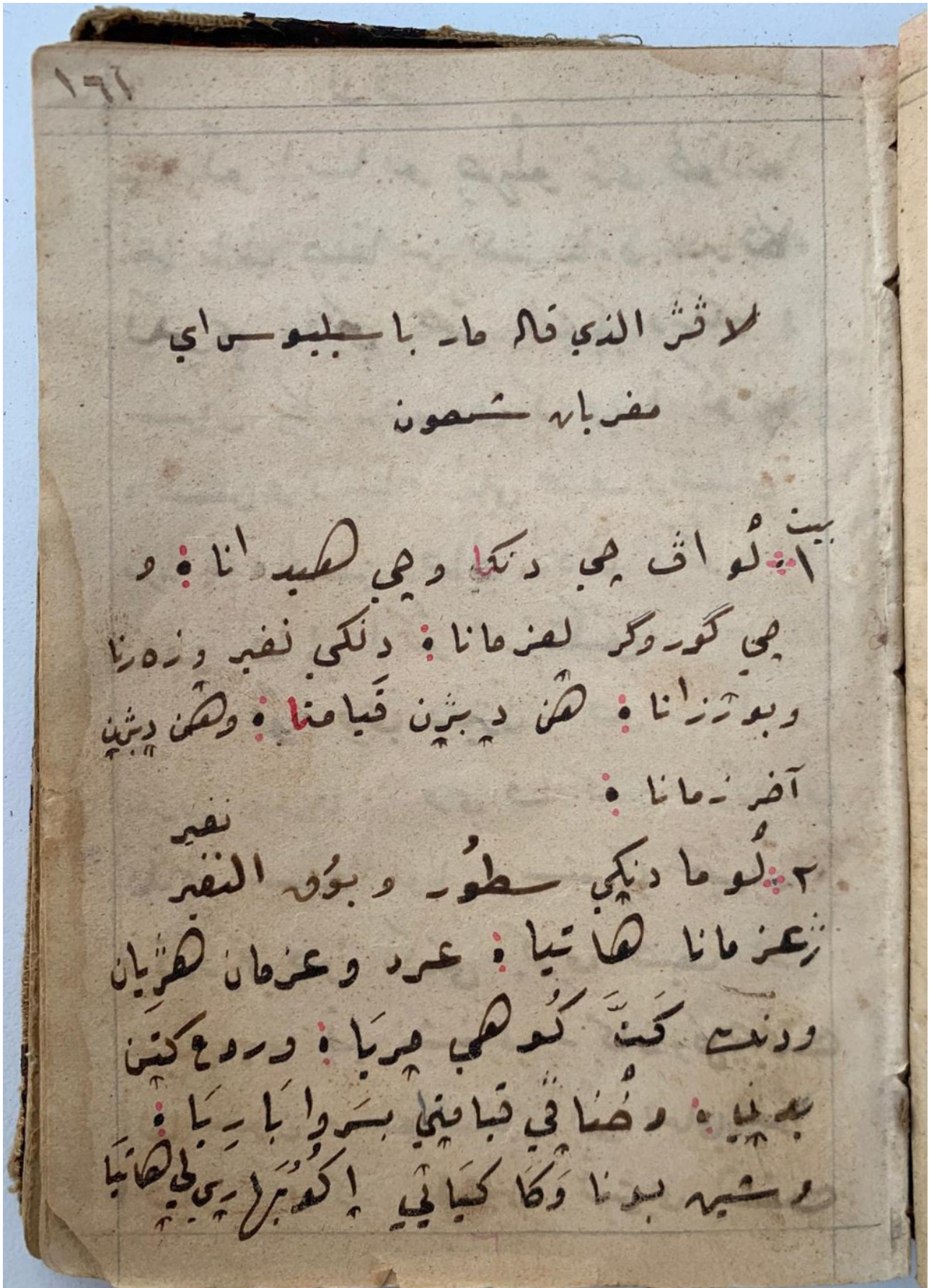
Ek 1. 2 Ekim 1930 tarihinde Kudüs'te Mor Markus rahiplerinden Nusaybinli Abdi Yeşû Süböyo tarafından istinsah edilmiş Kürtçe Lawij'in ilk varakı.

Ek 2. David Barzanaya'ya ait Yalancı İsa-Deccal isimli şiirin orijinal ilk varakı.

حسبنا الله ناحب هاننا وحننا
عظم وحننا وحننا وحننا
..... وحننا
لا انا خيب وحننا وحننا
انا خيب خفنا وحننا : وحننا
هاننا وحننا : وحننا
انا وحننا انا :
لا وحننا وحننا وحننا
هاننا وحننا وحننا : وحننا
انا وحننا وحننا : وحننا
هاننا وحننا وحننا :

Ek 3. Gabriel Akyüz'ün 1977 yılında istinsah ettiği Lawij nüshasının ilk varakı (Gabriel Akyüz Özel Arşivi).

Ek-5 Muallim İbrahim Melke el-Killitî'nin 1901 yılında Arap harfleriyle yazıya aktardığı Lawij'in ilk varakı. (Mele Birhanê Tarîni Özel Arşivi).

Extended Abstract

In classical Eastern literatures, in times when social, political, cultural or religious ideas, styles and ways of life are corrupted, poems complaining about the bad course of the world and the cruelty of fate are called “shakwaiyya”. Such poems, which contain much pessimism and neurotic elements, can be found in classical Kurdish and Syriac literature, as in the literature of any language. The period in which Shakwaiyya-style poems reached their peak in classical Kurdish literature was the 18th and 19th centuries. In Syriac literature, this situation goes back to earlier times. However, poems in the shakwaiyya style are also frequently found in Syriac literature in the centuries mentioned. This is because these periods are particularly notable for the intense pressure and violence to which the Syrians were subjected. For example, Mor Baselios II Shemun, a prominent exponent of Syriac poetry and calligraphy who lived in Turabdin-Gozarto (Midyat-Cizre) in the 18th century, was influenced by these pressures. His poetic narrative “Lawij”, which consists of a total of 53 quatrains and which he recited extemporaneously in the Kurmanci dialect in the presence of the Emir Mir Muhammed Beg of Cizre, should not be regarded as a mere hymn or a poem spoken exclusively on the subject of divine love, as some scholars claim, or as a panegyric recited exclusively in the presence of a Kurdish emir. Lawij expresses in a metaphorical language the feelings of grievance that the Syrians harbored against the Kurds in response to the efforts to establish pressure, authority and dominance in Kurdish-Syrian relations in the region; in other words, it is a kind of shakwaiyya. However, since the structure of the work is eschatological in nature, it can also be considered a theological-eschatological form of shakwaiyya. Furthermore, the Lawij of Mor Baselios was used as a “literary style and tradition” especially among the Syriac/Chaldean literati who spoke Kurdish. One of those who continued his tradition is David Barzanaya, a Syriac/Chaldean poet who lived in Iraqi Kurdistan in the 19th century. Among Barzanaya’s mostly Syriac poems are two long Kurdish poems. One of them is about jealousy and the love of money. The other is entitled “False Jesus” or “Antichrist”. Both poems have been transcribed and translated into English by some scholars at different times, but these studies have focused on the structural aspects of the poems rather than their content. Barzanaya’s said poems are written in the East Syriac script (Madnḥāyā) in the Kurmanci dialect of Kurdish. Among them, the poem entitled “False Jesus Antichrist”, which consists of a total of 26 quatrains, is a kind of eschatological shakwaiyya, just like the Lawij narrative by Mor Baselios. For in this poem, the poet symbolizes the despair and catastrophes he has encountered in individual and social discourse with the Antichrist and hope and salvation with Jesus Christ. He incorporated these images into his poem with a dualistic logic within the framework of eschatological and millenarian faith. In the emotional connotation of the poem, the future and the present are treated together; as it also contains the social and political criticism of the time, it was presented to the “attention of the public” by the poet himself. Similar eschatological themes can be found in the poem by Barzanaya, which is the subject of this article, and in the Lawij narrative by Mor Shemun. The eschatological themes found in both works are as follows: 1- Jesus will descend from heaven to earth with angels at a time just before the Apocalypse. 2- Angels will blow trumpets to raise the dead from their graves. 3- The scene of the Apocalypse will play out, the stars will fall one by one, the sky will be rolled up and people will be caught up in their own troubles. 4- Everyone, both those resurrected from the graves and the living, will be questioned. 5- The wicked will go to hell, while the good will go to paradise with Jesus Christ. 6- Therefore, one should repent before the day of apocalypse comes. 7- The world is a place of calamity, sorrow and evil; therefore, one should focus on the hereafter. 8- Forgiveness of sins should always be sought from the Almighty Creator. 9- Heaven is eternal, and those who are in heaven will remain there forever. In addition to these common themes, both works also refer to the present, i.e. the current period. The common themes of the present are the following: 1- People commit evil. 2- Especially those who have power and authority act tyrannically. 3- The widespread culture of corruption among people is a sign of the apocalypse. 4- The system is corrupted by human greed. 5- It is clear that nothing can be achieved through oppression. 6- Therefore, it is only possible to escape this situation by repenting and adhering to the teachings of Jesus.